

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Директорат дошкільної, шкільної, позашкільної та інклюзивної освіти

пр. Перемоги, 10 м. Київ, 01135, тел.(044)481-47-58, факс (044)481-32-87, e-mail: dps@mon.gov.ua

Департаменти (управління) освіти і науки
обласних, Київської міської державних
адміністрацій

Заклади післядипломної педагогічної
освіти

Відповідно до Постанови Верховної Ради України від 12.11. 2015 № 792-VIII «Про визнання геноциду кримськотатарського народу» встановлено День пам'яті жертв геноциду кримськотатарського народу, який вшановується 18 травня.

Виходячи із зазначеного вище рекомендуємо протягом травня 2022 року провести в закладах освіти відповідні заходи до дня пам'яті жертв геноциду кримськотатарського народу. Методичні рекомендації і матеріали для проведення заходів додаються.

Проведення таких заходів сприятиме формуванню патріотичного, державницького світогляду, реалізації Стратегії деокупації та реінтеграції тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя, затвердженої Указом Президента України № 117/2021 від 24 березня 2021 року,

Додаток: 62 арк.

Начальник Головного управління
загальної середньої та дошкільної освіти

Ю. Г. Кононенко

Євтушенко Раїса Іванівна 481 32 01

МОН № 4/892-22 від 16.05.2022

Підписав: Кононенко Юрій Григорович

Сертифікат: 58E2D9E7F900307B04000009CCB1F003BA08400

Дійсний: з 04.06.2020 10:10:22 по 04.06.2022 10:10:22

Представництво
Президента України
в Автономній Республіці Крим

Порадник щодо проведення заходу, присвяченого Дню пам'яті жертв геноциду кримськотатарського народу 1944 року (18 травня) за матеріалами, розробленими Amnesty International в Україні

Пам'ятна дата 18 травня - День пам'яті жертв геноциду кримськотатарського народу 1944 року - встановлена в Україні Постановою Верховної Ради України № 792-VIII від 12.11.2015.

Історичну довідку та усю **допоміжну літературу** для підготовки можна знайти на відповідній сторінці Міністерства освіти і науки України за покликанням: “Інформаційні матеріали про депортацію кримськотатарського народу 1944 року” <https://mon.gov.ua/ua/news/informacijni-materiali-pro-deportaciyu-krimskotatarskogo-narodu-1944-rok> (коротке покликання: <https://bit.ly/3F91Ur6>).

Дата проведення: попри те, що відповідна пам'ятна дата встановлена саме 18 травня, проведення уроку/заходу видається доречним у будь-який з наближених до цієї дати днів. Водночас зауважимо, що використання матеріалів, розроблених Amnesty International в Україні, можливе у будь-який час протягом року.

Формат проведення уроку: використання коміксів можливе як у форматі онлайн-уроку шляхом демонстрації вашого екрану і словесного супроводу та обговорення, так і в очному форматі - через показ файлу на моніторі чи екрані проектора; крім того, за можливості, ви можете вільно друкувати малюнки.

Цільова аудиторія (класи): за нашим уявленням, робота з коміксами спрямована на полегшення сприйняття матеріалу дітьми молодшого та початкового середнього шкільного віку, тобто 1-6 класів. Водночас ми жодним чином не обмежуємо вас у тому, аби користуватися цими матеріалами під час проведення уроку для будь-якої дитячої аудиторії.

Тривалість уроку/заходу: якщо йдеться про очну форму уроку, то одного уроку (45 хвилин) цілком достатньо, що, правда, передбачає й творче домашнє завдання; водночас у разі проведення уроку для першого класу варто розраховувати на два уроки підряд. Якщо проведення уроків буде дистанційним, то просимо вас орієнтуватися на стан та можливості роботи, як ваші особисті, так і ваших учнів та учениць. І, звісно, не забуваймо про безпеку - повітряну тривогу!

Хід уроку включає чотири етапи:

1. (до 10 хвилин) **Вступна частина** - *актуалізація знань та особистого досвіду дітей:* у цій частині варто поцікавитися у дітей, хто і що знає, чув від рідних, з новин чи з інших джерел про Крим, його історію, про кримських татар - їхню долю. Варто також запитати, чи знають діти когось із сучасників, які мають кримськотатарське походження, або діячів культури і мистецтва, які родом з Криму.

2. (до 5 хвилин) **Введення у тему уроку:** у цій частині достатньо лише озвучити тему уроку/заходу, зазначивши, що саме у цей день (18 травня) в Україні відзначають (*не святкують!*) День пам'яті жертв геноциду кримськотатарського народу 1944 року. А вже детальне обговорення, що ж, власне, означає цей день і що мало місце у 1944 році, відбуватиметься в процесі огляду малюнків.

3. Робота з коміксом.

3.1. Під час опрацювання малюнків з дітьми щиро закликаємо вас робити паузи та перепитувати у дітей, чи усі слова їм зрозумілі, - ми намагалися максимально спростити текст, проте свідомі того, що могли щось не доопрацювати.

3.2. Якщо ви маєте достатньо часу, рекомендуємо вам завчасно підготувати **додаткові коментарі до окремих малюнків** або ж скористатися нашими порадами:

- так, до малюнка № 2 можна додати, що обвинувачення, висунуті одразу усього кримськотатарському народу, були необґрунтовані: доказів масової допомоги нацистам від усього народу просто не існує. Окрім того, дуже важливо наголосити, що несправедливо звинувачувати увесь народ у тому, що, можливо (!), окремі його представники вчинили якісь злочини;

- до малюнка № 9 пропонуємо додати, якщо маєте, якусь власну історію про відвідування Криму з 1991 року, яка б дозволила дітям краще зрозуміти, яке значення Крим мав для України у цей період і загалом. Запропонуйте дітям розповісти свою історію, пов'язану з Кримом, якщо хтось має таку;

- до малюнка № 10 можна додати, що, окрім того, що спроба анексії (або ж тимчасова окупація) Криму була незаконною, тобто суперечила усім міжнародним правилам, вона відбулася також із застосуванням зброї, в результаті чого як загинули українські військові (зокрема, прапорщик Сергій Кокурін), так і зникли мирні громадяни (зокрема, кримськотатарський активіст Ервін Ібрагімов).

3.3. Якщо ви бачите, що темп проведення уроку/заходу дозволяє, то закликаємо під час огляду окремих малюнків ставити дітям **додаткові питання для обговорення**: це можуть бути як **загальні питання**

- “Що ви бачите на малюнку?”;

- “Які, на вашу думку, емоції у героїв малюнку?”;

- “Які у вас емоції щодо того, що ви бачите на малюнку?” тощо, так і **спеціальні питання до окремих малюнків**, які ми вам пропонуємо для роботи:

- після перегляду малюнків №№ 3-6 можна запитати: “Як би ви охарактеризували ставлення до персонажів на цих малюнках з боку радянської влади?”;

- під час перегляду малюнку № 12 просимо запропонувати дітям співвіднести професії, які зображені на малюнку, з тими, які згадані у тексті до малюнку. Крім того, запропонуйте їм спробувати впізнати/вгадати, хто на цих малюнках зображений. Ймовірніше за все, вони не знатимуть, що є цілком нормальним, тому залишаємо тут підказку для вас і для дітей: на малюнку зображені (справа наліво) **Рефат Чубаров** - народний депутат України, активний діяч кримськотатарського руху, **Владислав Єсипенко** - український

журналіст родом з Криму, був героєм Марафону написання листів у 2021 році (наразі перебуває в ув'язненні за необґрунтованими звинуваченнями російської влади), **Джамала (Сусана Алімівна Джамаладінова)** - українська співачка кримськотатарського походження, переможниця Євробачення у 2016 році, **Ахтем Сеітаблаєв** - український режисер, продюсер та актор кримськотатарського походження ("Хайтарма" - один з найвідоміших його фільмів, який присвячений темі депортації кримських татар), ліворуч - **збірний образ кримських татар**, які з 2014 року долучилися до лав Збройних сил України, аби спершу брати участь у АТО/ООС, а зараз - у збройному протистоянні повномасштабній агресії з боку Росії;

- після перегляду малюнка № 16 та прочитання відповідного тексту доречно запитати у дітей, у чому, на їхню думку, "Долі українців та кримських татар, які зазнають переслідувань і вимушені залишити власні домівки у 1945, 2014 та 2022 роках, перетинаються"? Попри те, що у тексті вже надано певну відповідь, хотілося б почути власну рефлексію дітей щодо емоційного стану людей, які пережили і переживають події цих різних років. Зважаючи на те, що потенційно окремі діти можуть "побачити" себе у малюнку - через вимушений від'їзд з рідної домівки, - просимо вас дуже обережно ставити це питання.

3.4. Останній етап роботи з коміксом: він же є й домашнім завданням, якщо ви не матимете часу провести його на уроці/заході.

Запропонуйте дітям уважно і вдумливо переглянути комікс ще раз, прочитавши самостійно текст. Затим нехай діти намалюють те, що описано у тексті на малюнку (аркуші) № 17.

Очевидно, що немає "правильного" чи "неправильного" малюнка - усі ідеї, рефлексії дітей, виражені у майбутньому малюнку, - цінні та сповнені власного змісту.

Проте якщо дітям буде не зовсім зрозумілим завдання, просимо вас пояснити його, задавши уточнювальні питання:

- що вони особисто мріють/хочуть зробити після завершення війни?

- що, на їхню думку, важливо зробити в Україні одразу після завершення війни?

- що діти знають про внесок у спільну справу різних людей з України - людей різних професій, різних національностей - усіх, хто є громадянами України?

4. Після завершення уроку за згоди дітей і їхніх батьків (!) можете розмістити їхні малюнки у соціальних мережах. Якщо ви при цьому згадаєте Amnesty International в Україні як творців коміксу, ми будемо дуже вдячні.

До своїх повідомлень у соціальних мережах пропонуємо додавати хештеги **#CrimealsUkraine**, **#КримЦеУкраїна**, **#Amnesty_Ukraine** та інші, дотичні до теми уроку.

З будь-яких питань використання коміксу чи проведення заходів звертайтеся, будь ласка, до Володимира Селіваненка, координатора освітніх програм Amnesty International в Україні: v.selivanenko@amnesty.org.ua, або за телефоном: +38-067-469-81-18.

Конспект заняття: Російсько-українська війна через «окуляри» міжнародного гуманітарного права. Захист цивільного населення

Конспект рекомендовано для використання під час опрацювання тем:

- 🕒 інтегрованої навчальної програми «Історія України. Всесвітня історія. 10–11 класи» (розділ 6, «Творення нової України», «Окупація та анексія Криму Російською Федерацією. Агресія Росії проти України. Російсько-українська війна»);
- 🕒 інтегрованої навчальної програми «Історія: Україна і світ» («Україна в сучасному світі», 11 кл., розділ 6, «Російська агресія проти України. Анексія Криму РФ»);
- 🕒 курсу «Громадянська освіта» (10 кл., теми розділу 2, «Права і свободи людини»; розділ 5, «Світ інформації та масмедіа»: практичного заняття, присвяченого аналізу медіатексту);
- 🕒 курсу «Захист України» (теми розділу III, «Міжнародне гуманітарне право (МГП) про захист цивільного населення»).

Лекція¹. Частина 1

У 2014 році частина території нашої держави, а після 24 лютого 2022 року вся територія держави опинилась у ситуації, яку важко було собі уявити, а саме в умовах збройного конфлікту.

Внаслідок цього норми чинного національного та міжнародного законодавства, які покликані забезпечувати дотримання прав людини, виявилися нездатними врегулювати «людські стандарти» у взаємовідносинах між державою та людиною.

Для захисту прав людини в особливих умовах, таких як збройний конфлікт (війна), існує міжнародне гуманітарне право (далі МГП).

МГП має коротку, але багату на події історію. Воно виникає значною мірою як право війни. Першою можна назвати роботу Г. Гроція, що вийшла 1625 р., а називалася «Про право війни і миру». Головна увага приділялася визначенню правових підстав для початку війни, тобто *права на війну (jus ad bellum)*. Друга частина – *право війни (jus in bellum)*, що встановлює правила ведення військових дій – розвивалася повільніше.

Щодо захисту жертв війни, поранених, полонених, мирного населення – ця частина привернула увагу міжнародного права лише в другій половині XIX ст.

З ухваленням [Статуту ООН \(24.11.1945 р.\)](#) у праві війни сталися принципові зміни. Покінчено з його головною в минулому частиною – з правом на війну. Як наслідок, право війни перетворилося в гуманітарне право. У Консультативному акті Міжнародного суду ООН у справі про правомірність загрози або застосування ядерної зброї 1996 р. говориться, що комплекс «норм, який спочатку називався «закони і звичаї» ... в подальшому став іменуватися «міжнародне гуманітарне право».

¹ Під час підготування лекції використані матеріали навчально-методичного посібник «Вивчаючи міжнародне гуманітарне право»: https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2021/09/MGP_4_3.pdf.

Міжнародне гуманітарне право – це сукупність принципів і норм, що регулюють відносини між державами з приводу захисту прав людини й основних свобод для усіх, незалежно від раси, статі, мови і релігії як у мирний час, так і в період збройних конфліктів.

Міжнародні угоди, що регулюють права людини, поділяються на **три групи**.

До **першої** належать такі міжнародні документи, як Загальна декларація прав людини, пакти про права людини й інші акти, що містять принципи і норми, які стосуються прав людини переважно в умовах миру.

До **другої** – міжнародні конвенції про захист прав людини в період збройних конфліктів. Це головні окремі положення Гаазьких конвенцій 1899 і 1907 рр. Про закони і звичаї війни, а також чотири Женевські конвенції 1949 р. про захист жертв війни і додаткові протоколи до них, ухвалені в 1977 р.

Третя група – це міжнародні документи, у яких регламентується відповідальність за злочинне порушення прав людини як у мирний час, так і в період збройних конфліктів².

Норми МГП володіють усіма якостями норм міжнародного права і, отже, зобов'язують переду держави забезпечити дотримання відповідних норм під час збройного конфлікту.

Принципи і норми МГП націлені на обмеження війни. Як наголошують автори [навчально-методичного посібника «Вивчаючи міжнародне гуманітарне право»](#), «Головним принципом МГП є принцип гуманності, який відображено у будь-якій нормі МГП. Війна без обмежень – це свавілля, і МГП обмежує це свавілля на користь гуманності».

Принцип військової необхідності може допускати застосування сили в межах, необхідних для досягнення законної мети конфлікту, але принцип гуманності забороняє заподіяння страждань і ушкоджень або шкоди, які не є необхідними для досягнення законної мети конфлікту.

Обов'язок забезпечити дотримання норм МГП – як норм міжнародних договорів, так і норм звичаєвого МГП – покладається на державу. Застосовувати МГП зобов'язані всі сторони збройного конфлікту – і агресор, і жертва агресії, і збройні сили держави, і різні неурядові збройні групи. Навіть якщо супротивник порушує ці норми, інша сторона не має права відмовитися від дотримання МГП.

2 https://arm.naiu.kiev.ua/books/mg/lectures/lecture_7.html.

Основний об'єкт захисту сучасного МГП – цивільне населення³. Терміни «цивільні особи», «цивільне населення» мають значення для встановлення жертв війни, що перебувають під захистом міжнародного гуманітарного права. До цивільних осіб належать усі особи, які не входять до особового складу збройних сил сторони конфлікту та не комбатанти. У разі сумніву щодо статусу особу слід все одно розглядати як цивільну.

З усіх цивільних осіб складається цивільне населення. Серед нього виокремлюють спеціальні категорії, які потребують особливого захисту. Це поранені, хворі, інваліди, літні люди, діти, породіллі.

Захист цивільного населення відбувається як при бойових діях, так і в умовах окупації. Отже, цивільні особи потребують захисту міжнародного гуманітарного права у двох аспектах:

- під час активної фази збройного конфлікту – від перетворення на об'єкт збройного нападу та наслідків застосування сили проти військових цілей та комбатантів супротивника;
- коли потрапляють під владу супротивника. Зокрема, коли опиняються на території супротивної держави або коли територію, на якій вони мешкають, окуповано.

Відповідно до положень, що стосуються ведення бойових дій, цивільне населення та окремі цивільні особи користуються загальним захистом від небезпеки, що виникає у зв'язку з військовими операціями.

Міжнародне гуманітарне право покладає на сторони збройного конфлікту обов'язок постійно розрізняти цивільне населення і комбатантів; вести операції тільки проти військових цілей. Також цивільне населення та цивільні особи не можуть перетворюватися на об'єкт навмисного нападу.

Стосовно цивільного населення та цивільних осіб заборонені:

- прямі напади;
- тероризування цивільного населення;
- напади невибіркового характеру;

Комбатант

Комбатантом називають особу, якій, згідно з міжнародним гуманітарним правом, дозволено застосовувати силу в ситуації збройного конфлікту. Крім того, комбатант вважається законною воєнною метою під час бойових дій.

Відповідно до означень, передбачених у Женевських конвенціях та в Додатковому протоколі I 1977 року, комбатант – особа, яка входить до складу національних збройних сил або організованих груп, що перебувають під безпосереднім контролем цих збройних сил. Саме дозвіл застосування сили відрізняє комбатанта від цивільної особи.

³ https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2021/09/MGP_4_3.pdf.

- напади на цивільне населення або на окремих цивільних осіб у порядку репресалій;
- використання «живих щитів».

Завдання і питання учням:

- У чому, на вашу думку, полягає відмінність між міжнародним правом людини та міжнародним гуманітарним правом?
- Чи суперечить право людини та гуманітарне право одне одному в умовах збройного конфлікту?
- Який головний принцип МГП? Як ви розумієте вислів «МГП обмежує свавілля на користь гуманності»?
- Як, на вашу думку, можуть поєднуватися принцип гуманності та принцип військової необхідності?
- Хто основний об'єкт захисту сучасного МГП? Чому?
- Які обов'язки, згідно з нормами МГП, мають сторони збройного конфлікту? Які заборони?

Робота з джерелами інформації

Після повномасштабного вторгнення РФ порушила майже всі заборони, які накладає МГП, стосовно цивільного населення.

Завдання 1

- Опрацюйте наведену інформацію.

1. «Напади невибіркового характеру»

*Відповідно до статті 48 (частини IV, розділу I, глави I) Додаткового протоколу до Женевських конвенцій (від 12 серпня 1949 року) про захист жертв міжнародних збройних конфліктів (від 8 червня 1977 року) **сторони, що перебувають у конфлікті**, для захисту цивільного населення та цивільних об'єктів повинні завжди розрізняти цивільне населення, а також **цивільні й військові об'єкти** та спрямовувати свої дії тільки проти військових об'єктів.*

*Стаття 51 (Захист цивільного населення) декларує, що цивільне населення й поодинокі особи користуються загальним захистом від небезпек, що виникають у зв'язку з військовими операціями. Заборонено **напади невибіркового характеру**, а саме такі, що не спрямовані на конкретні військові об'єкти, під час яких застосовують методи або засоби ведення воєнних дій, що вражають військові об'єкти й цивільних осіб чи **цивільні об'єкти**, не розрізняючи їх.*

*Стаття 57 (Запобіжні заходи при нападі, пункт 1) передбачає, що під час проведення воєнних операцій необхідно постійно виявляти турботу про цивільне населення (осіб) і **цивільні об'єкти**. Щодо нападів уживають таких запобіжних заходів (пункт 2): **напад скасовують або зупиняють, якщо стає очевидним: об'єкт не військовий**; він підлягає особливому захистові; **напад** може спричинити випадкові жертви серед цивільного населення і завдати випадкової шкоди **цивільним об'єктам**, або те й те*

разом. Ідеться про випадки, коли отримані результати були б надмірними щодо очікуваної воєнної переваги».

2. «З метою запобігання зайвим стражданням та невиправданим жертвам серед цивільного населення, заподіянням великого і довгострокового збитку природному середовищу, пов'язаним із воєнними діями, для сторін, що воюють, встановлюються заборони та обмеження у виборі методів і засобів ведення воєнних дій.

Заборонено вдаватися до нападів невибіркового характеру, до яких належать напади⁴:

- не спрямовані на конкретні військові об'єкти; при яких застосовуються методи або засоби ведення воєнних дій, які не можуть бути спрямовані на конкретні військові об'єкти; або при яких застосовуються методи або засоби ведення воєнних дій, наслідки яких не можуть бути обмежені, як це вимагається згідно з Додатковими протоколами до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, і які в кожному такому випадку вражають військові об'єкти й цивільних осіб або цивільні об'єкти, не розрізняючи їх;
- невибіркового характеру, які можуть спричинити такі втрати серед цивільного населення та такий збиток цивільним об'єктам, що будуть непорівнянними з досягненням необхідної воєнної переваги над противником;
- терор щодо цивільного населення;
- використовувати голод серед цивільного населення з метою досягнення воєнних цілей;
- знищувати, вивозити або нівечити об'єкти, необхідні для виживання цивільного населення;
- нападати на медичні формування та санітарно-транспортні засоби, які мають належні відмітні емблеми (знаки) і сигнали, хоча брак емблем не означає брак захисту, що надається таким об'єктам, але ускладнює ідентифікацію таких об'єктів;
- вести вогневе ураження населених пунктів, портів, осель, храмів та госпіталів (за умови, коли вони не використовуються у воєнних цілях);
- знищувати культурні цінності, історичні пам'ятники, місця відправлень культових обрядів та об'єкти, які становлять культурну чи духовну спадщину народів, а також використовувати їх з метою досягнення успіху в бойових діях;
- знищувати або захоплювати власність противника та власність цивільного населення, крім випадків, коли такі дії викликані абсолютною військовою необхідністю;
- віддавати на розграбування населені пункти або місцевості».

Завдання 2

4 Заборонені методи і засоби ведення воєнних дій: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0704-17#Text>.

- Уважно розгляньте фото та знайдіть за допомогою інтернету та інструментів гуглу інформацію про події, зображені на фото.
- Визначте в групах, до якого пункту переліку нападів невибіркового характеру вони належать.

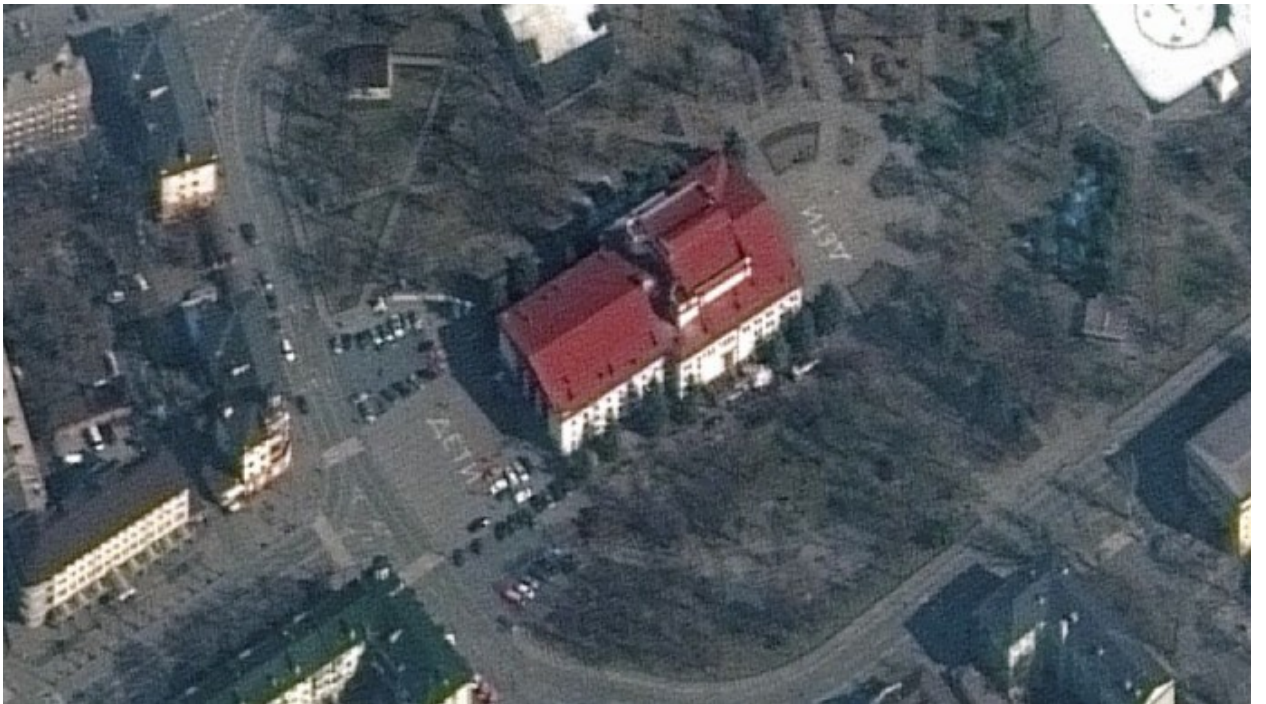
1.

2.

3.

4.

5.

Інформація до фото

1. Знищення музею Сковороди. Українці порівнюють Росію з ІД і закликають виключити з ЮНЕСКО: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-61362020>.

2. ЧАЕС залишилася без електропостачання. Є загроза радіоактивного викиду – Енергоатом: <https://biz.liga.net/ua/ekonomika/tek/novosti/chaes-ostalas-bez-elektrosnabjениya-est-ugroza-radioaktivnogo-vybrosa-energoatom>.

3. Біля театру в Маріуполі були написи "Діти" для пілотів авіації: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/03/16/7332045/>.

4. Жители Ирпеня бегут из города по взорванному мосту: <https://focus.ua/ukraine/508562-zhiteli-irpenya-begut-iz-goroda-po-vzorvannomu-mostu-video-foto>.

5. На Київщині окупанти розграбували школи та садочки, – КОДА: <https://poglyad.tv/na-kiyivshchini-okupanti-rozgrabuvali-shkoli-ta-sadochki---koda-article>.

Завдання 3

Презентуйте роботу групи та висловіть своє ставлення щодо необхідності фіксації таких порушень МГП.

Лекція. Частина 2

Захист цивільного населення під час режиму військової окупації

МГП вимагає, щоб до цивільних осіб, коли вони опиняються під владою супротивної сторони, ставилися гуманно за будь-яких обставин. Вони мають право на повагу до своєї особи, до гідності, сімейних прав, релігійних переконань та обрядів, до своїх звичаїв⁵. Також вони повинні бути захищені від будь-яких дій чи загроз насильства, образ.

Коли цивільні особи опиняються під владою супротивної сторони, під заборону стосовно них підпадають:

- насильство, що становить загрозу життю та здоров'ю, зокрема вбивства, тілесні покарання, фізичне або психічне насильство, катування та каліцтво;
- пограбування та посягання на людську гідність;
- жорстоке, нелюдське або таке, що принижує гідність, поводження;
- будь-яка форма сексуального насильства;
- репресалії, захоплення заручників, колективне покарання, залякування чи тероризування.

Також заборонена будь-яка дискримінація на основі раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії чи переконань, політичних чи інших поглядів; національного, соціального походження чи іншого статусу, або будь-яких інших подібних критеріїв.

Серед спеціальних положень, що застосовуються саме до режиму військової окупації, належать:

⁵ https://helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2021/09/MGP_4_3.pdf.

- заборона **відмови від прав населення** окупованої території;
- заборона змушувати цивільне населення окупованих територій присягати на вірність державі-окупантові, служити в рядах її збройних сил або допоміжних сил, надавати інформацію про збройні сили або засоби захисту окупованої держави;
- свідомо обмежувати можливості працевлаштування на окупованій території, для того щоб спонукати жителів до роботи на службі цієї держави;
- заборона повністю або частково депортувати чи примусово переміщувати цивільне населення окупованої території, окрім випадків, коли цього вимагають безпека цивільного населення чи особливо вагомі причини військового характеру;
- заборона депортувати або переміщувати частину цивільного населення держави-окупанта на окуповані нею території.

Порушення більшості цих заборон – серйозне недодержання міжнародного гуманітарного права та за складом становить воєнний злочин.

Завдання і питання учням:

- Пригадайте режими окупації з історії Другої світової війни. Чи дотримувались окупанти норм МГП?
- Які заборони щодо цивільного населення порушувалися під час окупації України в 1939–1944 роки?

Фото. Остарбайтери перед виїздом до Німеччини

Історичний документ⁶

⁶ <https://uahistory.co/pidruchniki/history-ukraine-and-world-10-class-2018-mydrui/34.php>.

Історичний документ

Основні вказівки [вермахту] про поводження з українським населенням

[вересень 1941 р.]

1. Фюрер зберігає за собою право приймати рішення про державно-політичне оформлення території, де проживає українське населення. Військові органи влади принципово не повинні займатися цими питаннями.

На всі скарги українців щодо віддання певних територій України під управлінням генерал-губернатора чи Румунії і на всі подібні скарги треба відповідати, що Україна була врятована завдяки німецькій крові і що з тієї причини Німеччина зберігає за собою право розпоряджатися цими територіями згідно із загальними політичними потребами.

2. У разі необхідності в майбутньому буде допущена участь деяких українців в управлінні країни на рівні повітів і регіонів у формі комітетів довіри. У вищих органах влади поодинокі достойні довіри українці можуть бути запрошені тільки для консультацій, без того, щоб із цього впливали будь-які домовленості чи зобов'язання політичного характеру.

3. Кінцева економічна мета - це природний розвиток України як житниці Європи. З іншого боку, весь східноєвропейський простір повинен стати головним ринком промисловості Західної Європи...

4. Відповідно до цієї кінцевої мети, до українського населення так довго, як воно передусім у сільському господарстві покірно співробітничав, треба ставитися з доброзичливістю. Але дуже поширені серед німців прагнення залишити доступними для чужоземного населення їх власні звичаї, форми, навіть лише з повсякденного життя і в цей спосіб підняти життєвий рівень, мають бути категорично заборонені.

Вживання усної та письмової української мови не треба обмежувати.

Дозволяється українська преса за умови, що вона утримується в обмеженому об'ємі і підлягає суворій цензурі.

Нічого не слід чинити проти найнижчого шкільництва.

5. Українська Автокефальна Церква, так само, як і конфесійні об'єднання, дозволені тим, що вони не займаються політикою...

6. Участь членів вермахту в українських національних святах повинна обмежуватись винятково випадками, безпосередньо пов'язаними з окупацією німецьких військ. Німецькі органи влади ні в якому разі не повинні брати на себе організацію цих свят.

Косик В. Україна і Німеччина у Другій світовій війні. Париж-Нью-Йорк-Львів, 1993. С. 529-530.

- Які воєнні злочини проти людяності та геноцид ви знаєте? Про що свідчать фото?

- Чи понесли держави-агресори відповідальність за воєнні злочини, злочини проти людяності та геноцид? Якщо так, то яку саме?
- Розгляньте мапу з відсотками окупованих військами РФ територій адміністративних одиниць України станом на 7 травня 2022 року.
- Чи знаєте ви, що відбувається на тимчасово окупованих територіях? На вашу думку, чи дотримується держава-агресор норм МГП?

Робота з джерелами інформації

Головне завдання – опрацювання інформації з відкритих джерел щодо дотримання або порушень норм МГП стосовно захисту цивільного населення під час режиму військової окупації.

Завдання для груп

Завдання 1

Група 1 - ознайомтесь з текстом щодо заборон стосовно цивільного населення під час окупації. Знайдіть у відкритих джерелах спростування або підтвердження порушення норм МГП з боку РФ на території Донецької та Луганської областей. Заповнити таблицю з коротким описом інформації та гіперпосиланням на джерело.

Група 2 - ознайомтесь з текстом щодо заборон стосовно цивільного населення під час окупації. Знайдіть у відкритих джерелах спростування або підтвердження порушення норм МГП з боку РФ на території АР Крим та м. Севастополь. Заповнити таблицю з коротким описом інформації та гіперпосиланням на джерело.

Група 3 - ознайомтесь з текстом щодо заборон стосовно цивільного населення під час окупації. Знайдіть у відкритих джерелах спростування або підтвердження порушення норм МГП з боку РФ на території Херсонської області. Заповнити таблицю з коротким описом інформації та гіперпосиланням на джерело.

Група 4 - ознайомтесь з текстом щодо заборон стосовно цивільного населення під час окупації. Знайдіть у відкритих джерелах спростування або підтвердження порушення норм МГП з боку РФ на території Запорізької області. Заповнити таблицю з коротким описом інформації та гіперпосиланням на джерело.

Заборона	Опис	Джерело
Колективні покарання, так само як і будь-які		

заякування чи терор, забороняються. Жодна особа, що перебуває під захистом, не може бути покарана за правопорушення, якого вона не вчинила особисто.		
Високі Договірні Сторони спеціально дають згоду на те, що їм забороняється застосування будь-яких заходів, які можуть завдати фізичних страждань або призвести до знищення осіб, що перебувають під захистом, які є під їхньою владою. Ця заборона поширюється не лише на вбивства, тортури, тілесні покарання, калічення, медичні чи наукові дослідження, які не викликані потребою лікування особи, що перебуває під захистом, а й на будь-яке інше брутальне поводження з боку як цивільної, так і військової влади.		
Захоплення заручників забороняється.		
Пограбування забороняються.		
Забороняється, незалежно від мотивів, вести примусове індивідуальне чи масове переселення або депортацію осіб, що перебувають під захистом, з окупованої території на територію окупаційної держави або на територію будь-якої іншої держави, незалежно від того, окупована вона чи ні.		
Будь-яке знищення окупаційною державою рухомого чи нерухомого майна, що становить індивідуальну або колективну власність приватних осіб, держави або інших громадських установ, соціальних або кооперативних організацій, забороняється, за винятком випадків, коли це необхідно для проведення воєнних операцій.		
Заборона змушувати цивільне населення окупованих територій присягати на вірність державі-окупантові, служити в рядах її збройних сил або допоміжних сил, надавати інформацію про збройні сили або засоби захисту окупованої держави.		

Завдання 2

Доповідач з кожної групи презентує свої висновки. Водночас учитель на великому екрані/ мультимедійній дошці чи проекторі показує всім учням матеріали, над якими працювала команда.

Завдання 3

Запитання та завдання учням:

- Яким чином можна зупинити воєнні злочини, які коїть держава РФ на окупованих територіях?
- Скажіть чи є в історії України подібні випадки, коли величезні злочини проти цілого народу приховувалися?
(Орієнтовні відповіді учнів. Голодомор – геноцид проти українського народу. Геноцид проти кримських татар. Тощо)

- Саме тому наступне завдання пов'язане з поширенням інформації щодо воєнних злочинів проти цивільного населення під час російсько-української війни 2014–2022 років.
- Зайдіть у мобільний додаток «Канва» або в його комп'ютерну версію на планшеті чи ноутбуці. Додаток простий та інтуїтивний у використанні. Створіть, використовуючи здобуті сьогодні знання, інфографіку, допис чи обкладинку для фейсбуку, публікацію чи історію в інстаграмі із закликом припинити збройну агресію проти України та притягнути до відповідальності воєнних злочинців.

Підсумок

Притягнення до відповідальності за воєнні злочини – це обов'язок держави. У разі, якщо держава не бажає або не може притягнути осіб, винних у порушенні МГП, до відповідальності на національному рівні, застосовується відповідальність індивідів на міжнародному рівні. У міжнародному праві існує система міжнародної кримінальної відповідальності індивідів, яка дозволяє притягати осіб, винних у скоєнні міжнародних злочинів.

У міжнародному праві існує чотири склади міжнародних злочинів. **Це агресія, воєнні злочини, злочини проти людяності та геноцид.**

З початку збройної агресії проти України РФ порушила майже всі норми МГП та має понести відповідальність. Тому міжнародне гуманітарне право лишається одним із найефективніших цивілізованих способів протидії російській агресії та майбутнього притягнення винних осіб до відповідальності.

Автор [Валентина Потапова](#)

Кримські татари є корінним народом кримського півострова. Вони поколіннями проживають на цій землі. Самі себе вони часто називають киримли.

ЗА НАКАЗОМ
РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ
ВАС БУДЕ ДЕПОРТОВАНО.
НА ЗБОРИ У ВАС Є
15 ХВИЛИН.

АЛЕ ЦЕ
НАШ ДІМ..

Але у 1944 році радянська влада депортувала (примусово виселила) кримських татар з Криму, брехливо звинувативши увесь народ у співпраці з нацистами.

Озброєні представники влади із застосуванням сили та погроз за три дні усіх кримських татар вивезли з півострова у товарних вагонах далеко на схід, у чужі краї. Люди були приречені на страждання, хвороби та смерть.

4.

Радянська влада депортувала за різними оцінками від 200 до 400 тисяч представниць і представників кримськотатарського народу. Значна частина людей була депортована у віддалені райони Казахстану, Узбекистану та Сибіру.

Вони їхали в переповнених вагонах протягом декількох тижнів і страждали від нестачі харчів і води. Багато людей померли під час догоги. Померлих ховали нашвидкуруч поруч із залізничним полотном. За різними оцінками в дорозі і в перші місяці після депортації померла кожна третя людина.

ЦЕ І Є
НАШ НОВИЙ
ДІМ?

Коли кримські татари прибули на місце призначення, їх розмістили в непристосованих для житла бараках, а деякі взагалі опинилися під відкритим небом.

ВАМ ПРОХІД
ЗАБОРОНЕНО.

МОЖНА
НАМ
ПРОЙТИ?

Через 10-20 років деякі люди намагалися повернутися до Криму, але їх проганяли і навіть могли посадити у тюрму.

СИНКУ, - ЦЕ
БУДИНОК МОГО
ДИТИНСТВА. НАРЕШТІ
Я МОЖУ ЗНОВУ ЙОГО
ПОБАЧИТИ ЧЕРЕЗ
45 РОКІВ.

Тільки через 45 років, коли Україна проголосила незалежність, кримські татари змогли повернутися на свою Батьківщину - до Криму.

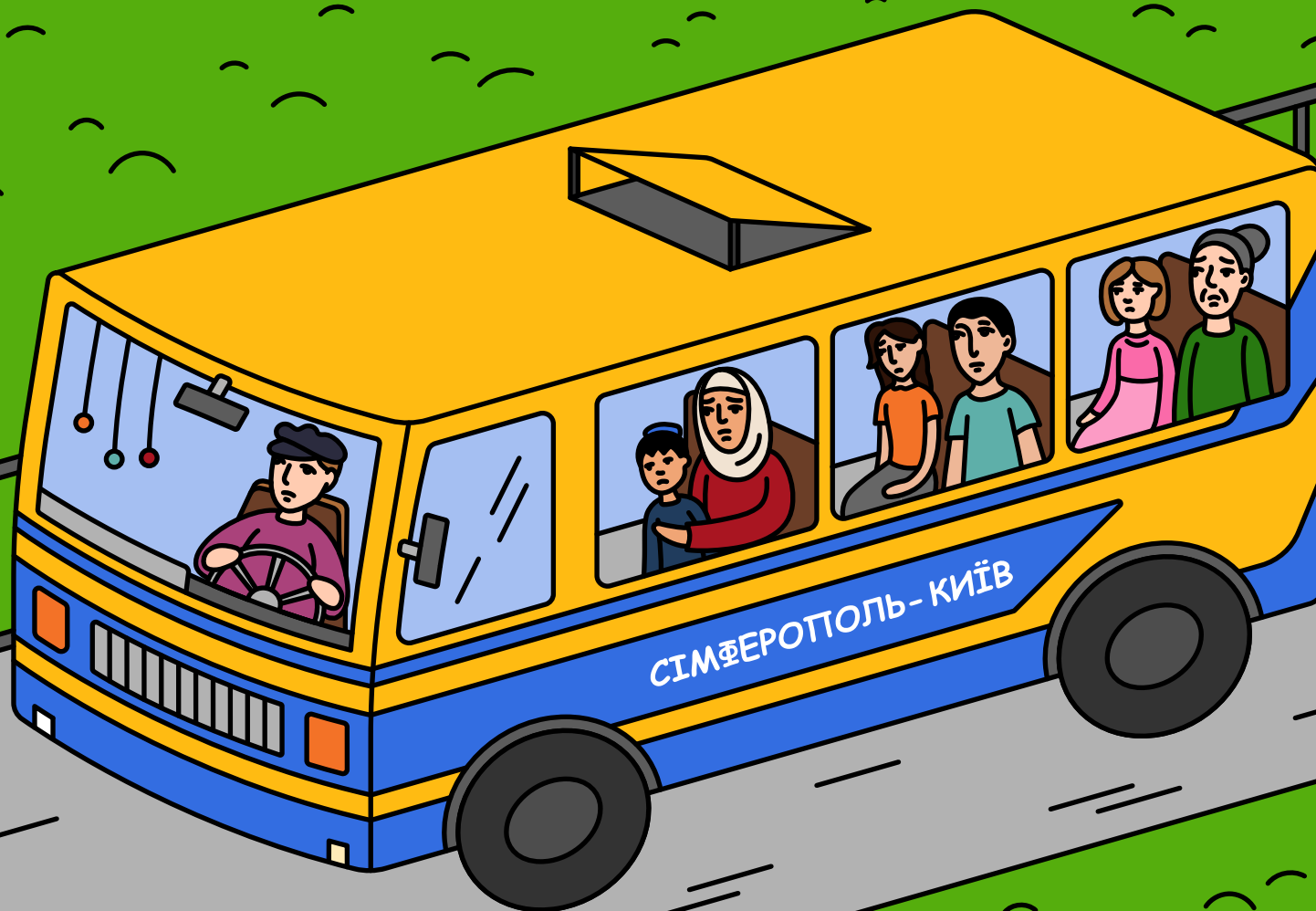

З 1991 року у Криму поруч жили українці, кримські татари, кримчаки, караїми та багато інших народів...

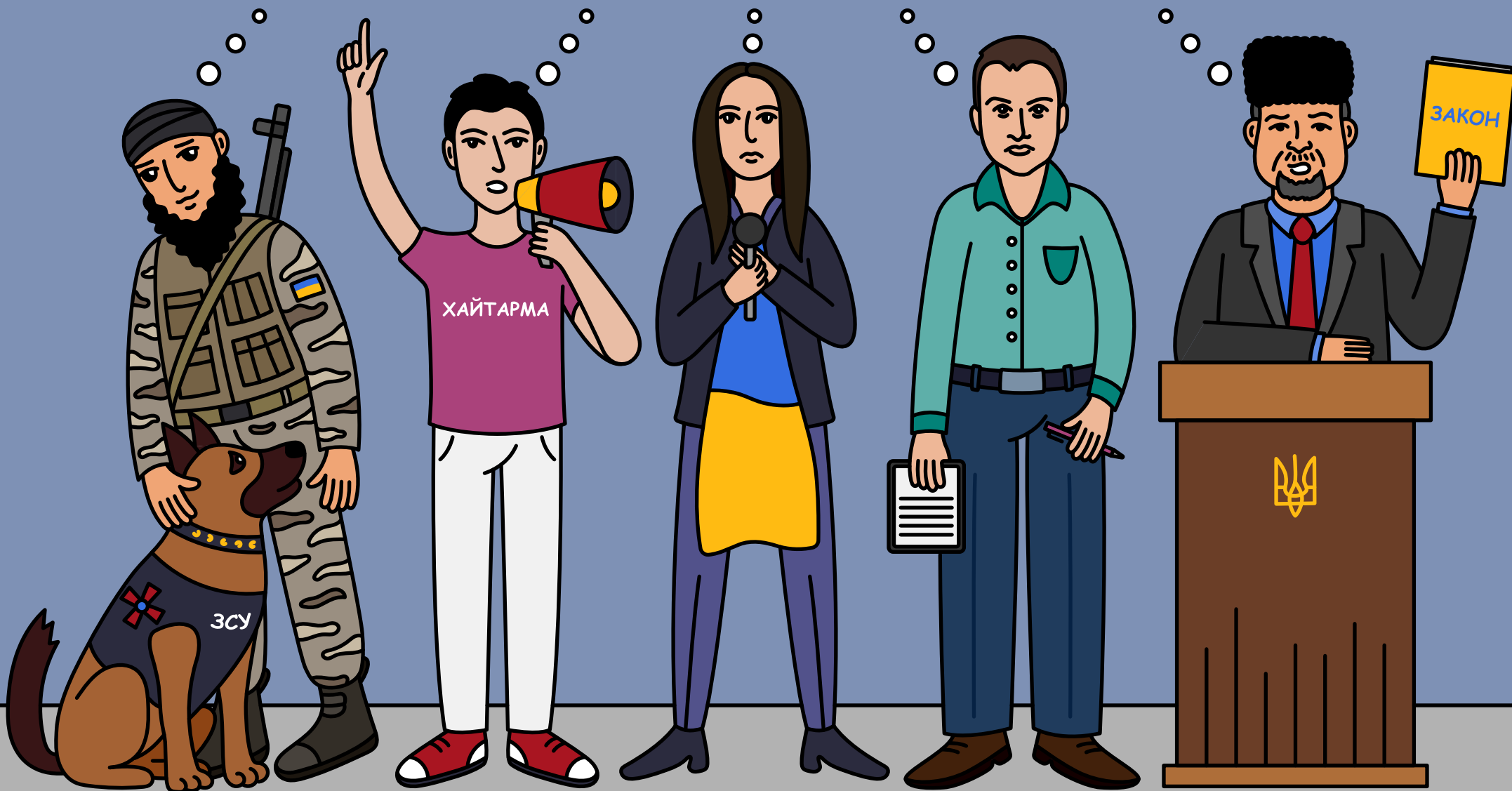
Але у 2014 році сталася страшна подія: російські війська окупували (захопили) Крим.

~~КРИМ~~

Через такі дії російських військ багато кримських татар та українців були вимушені покинути власний дім, адже вони боялися переслідувань з боку Росії...

Я МРІЮ ПОВЕРНУТИСЬ ДО УКРАЇНСЬКОГО КРИМУ

Ті, хто виїхали з Криму, не припинили мріяти про повернення додому - вони, як і всі люди в Україні, продовжили боротьбу за відновлення справедливості і припинення анексії. Хтось продовжив журналістську діяльність, хтось вступив до лав Збройних Сил України, хтось став депутатом, хтось знімає кіно чи співає.

У Криму через таке жорстоке і несправедливе ставлення залишилося без батьків сотні дітей...

Ось вже майже 3 місяці в Україні триває повномасштабна війна, яку розпочала Російська Федерація. Відтоді багато наших громадян вимушені були залишити власні домівки - під тиском зброї і солдатів з іншої країни. Проте варто пам'ятати, що насправді Росія розпочала військові дії проти України ще у 2014 році, - окупувавши Крим. Долі українців та кримських татар, які зазнають переслідувань і вимушені полишати власні домівки у 1944, 2014 та 2022 роках, багато у чому перетинаються - усі ми зазнали і зазнаємо порушення наших прав, щодо нас вчиняються злочини.

ЧОМУ ОСТАННІЙ АРКУШ ПОРОЖНІЙ, ЯК ТИ ДУМАЄШ?

Ми не знаємо, яким буде наше майбутнє, майбутнє України, але ми можемо його уявити! Намалюй, як, на твою думку, житимуть кримські татари, українці та інші народи України згодом - коли закіниться війна, і усі зможуть повернутися до своїх домівок.

СТАНІСЛАВ ЦАЛИК
ОЛЕКСАНДР МОКРОГУЗ
ОКСАНА ВОЛОШЕНЮК

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЇ ДО ДНЯ ПАМ'ЯТІ ЖЕРТВ ГЕНОЦИДУ КРИМСЬКОТАТАРСЬКОГО НАРОДУ
(18.05.1944)

**ДЕПОРТАЦІЯ З КРИМУ ТАТАР, НІМЦІВ, БОЛГАР І ВІРМЕН.
ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ЛЮДСТВА**

*фрагмент посібника Академії української преси,
створеного за підтримки Медійної програми в Україні*

«Нариси з історії Криму у ХХ ст.: 1939 - 1990: додатковий матеріал для вчителів» для 10 класу загальної середньої освіти / Цалик С. М., Мокрогуз О. П., Волошенюк О. В. / За редакцією Волошенюк О. В., Євтушенко Р. І. — Київ : АУП, ЦВП, 2021.

Рустем Емінов. «Поїзд смерті 1»

Конспект лекції для:

- навчальної програми «**Україна в роки Другої світової війни**» (курс з історії України, 10 кл., розділ 6, «Депортація кримських татар та інших народів Криму»);
- інтегрованої навчальної програми з історії «**Історія: Україна і світ**» («Друга світова війна: перебіг і результати» 10 кл., розділ 6, «Депортація з Південної України і Криму татар, німців, болгар, греків і вірмен. Злочини проти людства»);
- курсу «**Громадянська освіта**» (10 кл., розділ 3 «Людина в соціокультурному просторі»: «Стереотипи та упередження. Дискримінація. Конфлікти»; розділ 5 «Світ інформації та мас-медіа»: «Маніпулятивний вплив медіа», «Критичне сприйняття та протидія маніпуляціям мас-медіа», практичного заняття присвяченого аналізу медіатексту);
- практичної роботи з дослідження документів та матеріалів про 2-у світову війну, навчального проекту «**Воєнне повсякдення: люди і долі**».

Ще до початку Кримської наступальної операції (1944) в Кремлі визначили майбутню долю мешканців півострова. Зокрема, 2 квітня 1944 року Державний комітет оборони, очолюваний Сталіним, ухвалив постанову № 5943сс про виселення кримських татар до Узбекистану.

Джерело: <http://prosvit.in.ua/history/the-right-home-crimea-1944.html>

Червона армія лише готувалася брати Крим, а питання про депортацію вже вирішене. Чому? Тому, що радянській владі знадобилося знайти винних:

- ✓ у здачі півострова у 1941-му,
- ✓ в нездатності повернути його 1942-му,
- ✓ в провалі партизанського руху в Криму тощо.

Реальною причиною цих невдач були тактичні помилки й прорахунки самого Сталіна як верховного головнокомандувача, проте винуватцями виявилось населення окупованого півострова.

Кримським татарам закинули колабораціонізм дезертирство з лав Червоної армії, зраду, боротьбу проти партизанських загонів і навіть відторгнення Криму від СРСР (хоча від осені 1941-го він уже був відірваний від Радянського Союзу в результаті відступу Червоної армії).

Звернімося, однак, до статистики. Тільки 10% кримських татар в той чи інший спосіб брали участь у боротьбі проти радянських партизан, а також перебували в складі військових або поліційних підрозділів. Відомо, що частина цих людей зголосилася на співпрацю не добровільно. У будь-якому випадку, до відповідальності варто було притягти конкретних осіб, проте звинувачення висунули *всьому кримськотатарському народові*.

А щодо дезертирства і зради... Під час війни в лавах Червоної армії воювали понад 2 300 офіцерів кримськотатарської національності, близько 30 000 рядових і сержантів. Шість представників цього народу – старшина Узеїр Абдураманов, полковник Фетіслям Абілов, підполковник Абдураїм Решидов, солдат Сеїтнафе Сеїтвелієв, капітан Абдель Тейфук, сержант Сеїт-Ібраїм Мусаєв – за проявлену мужність нагороджені званням Героя Радянського Союзу (найвища державна нагорода тих часів). Натомість полковник гвардії Рефат Османов, якому теж присвоїли це звання, відмовився одержувати золоту зірку Героя, дізнавшись, що його сім'ю депортували до Середньої Азії. Ще двоє – Джевдет Дерменджі та Нурі Джелілов – були представлені командуванням до звання Героя, але в Кремлі їхні документи завернули.

Найвідомішим кримським татариним на Другій світовій війні став підполковник Амет-Хан Султан, якого двічі (!) нагородили золотою зіркою Героя Радянського Союзу. Він, до речі, послугував прототипом головного героя українського художнього фільму «Хайтарма» (реж. Ахтем Сеїтаблаєв, 2013 р.).

Амет-Хан Султán (1920-1971)

Звичайно, хтось з кримських татар міг потрапити до німецького полону або утекти з війська додому, особливо коли Червона армія 1941-го залишала півострів – такі випадки траплялися і серед людей різних національностей, – але карати за це всіх?..

Отже, 8 квітня 1944 року Червона армія атакувала Крим.

На територіях півострова, що поверталися під контроль СРСР, одразу «фільтрували» чоловіків призовного віку – всіх, хто не був колабораціоністом, забирали до Червоної армії. Станом на кінець квітня призвали 6941 кримського татарина, у перші тижні травня – ще близько 4000. Вони потрапили переважно до «стройбатів» (військових будівельних батальйонів).

Натомість тих, кого рахували колабораціоністами – це майже 6000 осіб – держбезпека ув'язнила як «антирадянський елемент». Такими, згідно тогочасних документів з грифом «цілком таємно», вважали «агентів німецької розвідки», «членів мусульманських комітетів», «карателів», «зрадників Батьківщини», «добровольців», «зрадників і посіпак», «старшин і старост», «поліцейських», «пропагандистів», «перекладачів», «інших».

Представники майже всіх згаданих категорій, крім хіба що «перекладачів» та «інших», – чоловіки. Отже, в кримськотатарських хатах після мобілізації та арештів, залишилися тільки жінки, діти й літні люди. Це важлива обставина, адже **саме вони** (а не «зрадники-дезертири») потрапили під депортацію, детальний план якої остаточно затвердили в Москві 13 квітня, коли наркоми внутрішніх справ і держбезпеки – Лаврентій Берія та Всеволод Меркулов – підписали спільний наказ №00419/00137 «О мероприятиях по очистке территории Крымской АССР от немецко-фашистских захватчиков».

*У таких вагонах депортували з Криму.
<https://prm.ua/wp-content/uploads/2020/05/Vagon-teplushka.jpg>*

Щоб передчасно не розголошувати підлеглим справжні наміри, в наказі поставили завдання очистити Крим «від агентів шпигунських резидентур німецьких та румунських розвідувальних органів» – одразу й не здогадаєшся, про що йдеться.

Територію півострова попередньо розділили на сім оперативних секторів. Командувати ними призначили двох генералів і трьох комісарів держбезпеки (відповідає військовому званню генерала), а також полковника і підполковника держбезпеки.

Для проведення депортації вирішили перекинути до Криму 20 тис. вояків внутрішніх військ НКВС: три мотострілкові полки з Москви, стрілецькі полки з Кутаїсі та Нальчика, стрілецький батальйон з окремою снайперською ротою з Єревана, два стрілецькі батальйони з Ростова, два мотострілкові полки з Баку, два стрілецькі батальйони Українського округу внутрішніх військ.

1 травня у частинах НКВС, призначених виконавцями депортації, почалася активна робота з особовим складом. Людей переконували, що кримські татари – дезертири, зрадники, учасники бандформувань тощо. Ідейна обробка тривала шість днів. А наприкінці оголосили таємний наказ вирушати до Криму, щоб звільнити півострів від «фашистських посіпак».

7 травня – ще тривали останні бої за Крим, а вже почалося перекидання військ НКВС на півострів і розміщення їх по гарнізонах. Це тривало чотири дні. Для місцевого населення приготували легенду. Мовляв, підрозділи після тяжких боїв прибули на відпочинок і поповнення, а також для тренувань у горах, адже невдовзі їм доведеться воювати в Карпатах.

10 травня Берія надіслав Сталіну проєкт рішення Державного комітету оборони щодо виселення всіх кримських татар (за його припущеннями, 140-160 тис. людей). «Считаю необходимым – раселить крымских татар как спецпоселенцев в районах Узбекской РСР для использования на работах как в сельском хозяйстве – колхозах, совхозах, так и в промышленности и в строительстве». Запропонував розпочати операцію 20 чи 21 травня, а завершити до 1 червня.

11 травня Сталін поставив підпис під постановою № 5859сс «О крымских татарах». Цей злочинний документ наказав «всех татар выселить из территории Крыма», затвердив терміни початку і завершення операції (20 травня – 1 червня). Передбачалося, що кожна сім'я зможе взяти з собою інвентар, посуд, продовольство в кількості до 500 кг. НКВС одержав з резервного фонду уряду 30 млн. рублів на проведення депортації.

Тим часом підрозділи внутрішніх військ, які прибули до Криму нібито «на відпочинок», ретельно вивчали місцевість, приховані підходи до населених пунктів, стежки в горах, визначали маршрути вивезення людей вантажівками на вокзал або залізничну станцію. «Закріплювали» за взводами і ротами певні вулиці, квартали, будинки.

12 травня Крим повністю повернувся під контроль СРСР. А за кілька днів, 16 чи 17 травня, несподівано надійшов новий наказ Берії – починати у четвер 18-го на світанку, а завершити 20-го. Головна умова – несподіваність. Збирання речей має бути максимально коротким, тому замість 500 кг на сім'ю дозволив брати 20 кг на людину.

18 травня на залізничні станції доставили 90 тис. осіб.

19 травня кількість депортованих («спецконтингенту» мовою НКВС) збільшилася до 165 515 осіб.

20 травня о 16:00 все було закінчено.

За даними НКВС, вивезли 67 ешелонами 180 014 людей. Якщо додати кількість мобілізованих до армії напередодні депортації, то виходить, що з Криму видалили щонайменше 191 044 кримських татар.

Звіти в Кремль переконують, ніби операцію провели «на високому рівні дисципліни й організованості оперпрацівників» і «пригод під час операції не було». Справді? Наприклад, з «Підсумкової доповіді» керівників Судацької оперативної дільниці вимальовується інша картина. Капітан Таманін, начальник автоколони, яка везла депортованих на залізничну станцію, «самовільно допустив у нічний час простій машин в 1,5 км від селища Кутлак, де окремі водії цієї колони займалися мародерством і більшість пиячили. На взяті проти них заходи з боку оперпрацівників і військових підрозділів чинили опір, а шофер Корнійчук стріляв бойовими патронами по наших бійцях». Подібних епізодів було чимало...

Завдання і питання учням

1. Чи співпадають реальні причини депортації з написаними в офіційній постанові Державного комітету оборони?

2. Як охарактеризована діяльність радянських каральних органів по підготовці депортації кримських татар?
3. Які особливості проведення операції з депортації кримських татар у травні 1944 року?
4. Яке ваше ставлення до подій висвітлених в есе?

Робота з джерелами інформації.

1. Які висновки дозволяє зробити дана інфографіка? Сформулюйте не менше 5 висновків.

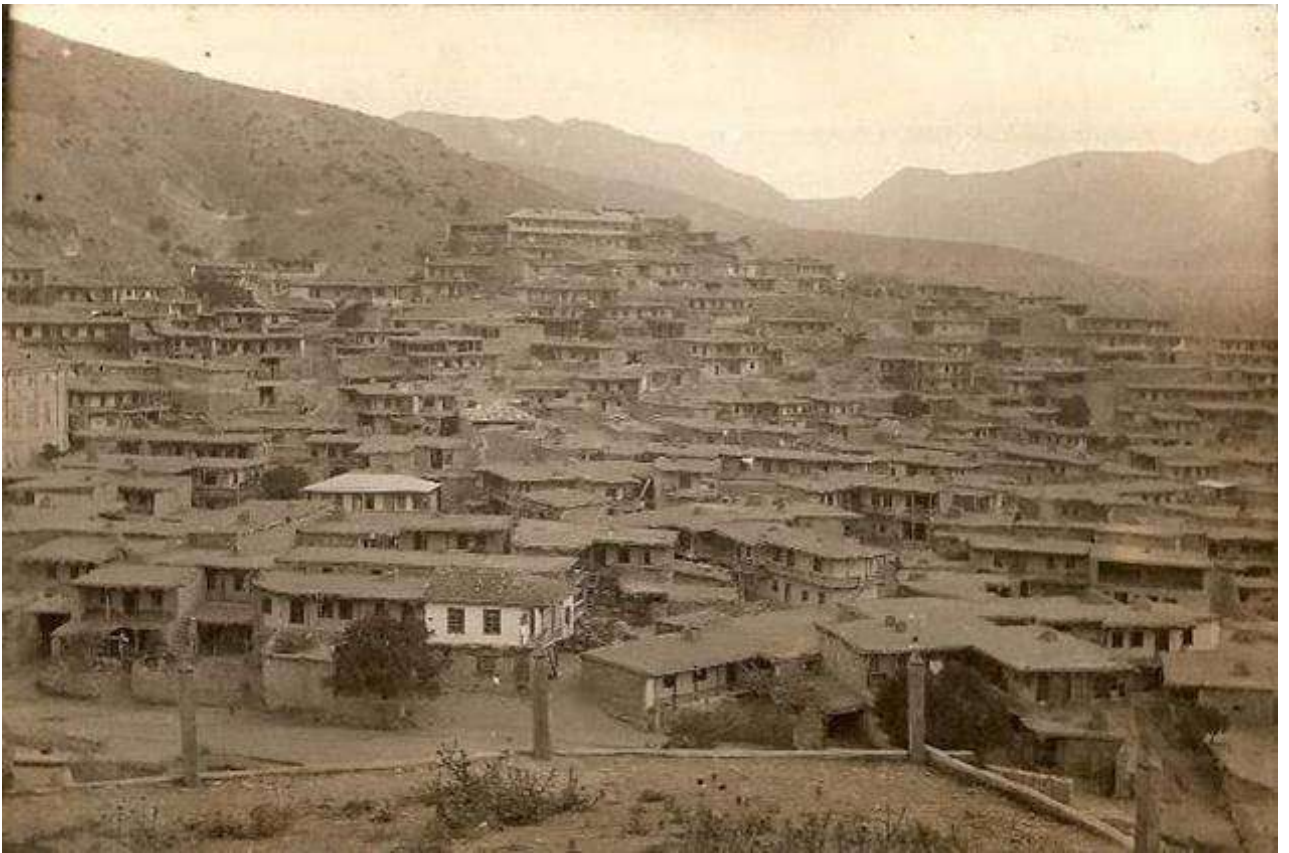
<http://na-skryzhalyah.blogspot.com/2016/07/1944.html>

2. Кримський обласний комітет ВКП (б) в листопаді 1942 року ухвалив постанову «Про помилки, які були допущені в оцінці ставлення кримських татар до партизанів, про заходи для ліквідації цих помилок і посилення роботи серед татарського населення» в якій зазначалось, що «Аналіз фактів, доповіді командирів і комісарів партизанських загонів, перевірка, проведена на місці, свідчать про те, що твердження про вороже ставлення більшості татар Криму до партизанів, а також те, що більшість татар перейшло на службу до ворога, є неправильними, необґрунтованими і політично шкідливими твердженнями».

<https://military.wikireading.ru/27268>

Чому ж Сталіним, було прийнято рішення про депортацію кримських татар як ворогів?

3. Як ви думаєте, яка буде подальша доля цього села?

Спорожніле кримськотатарське село Ускют в 1945 р.

<https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/6/67/Uskut.jpg?download>

4. Яка основна ідея картини Рустема Емінова «Поїзд смерті 2»?

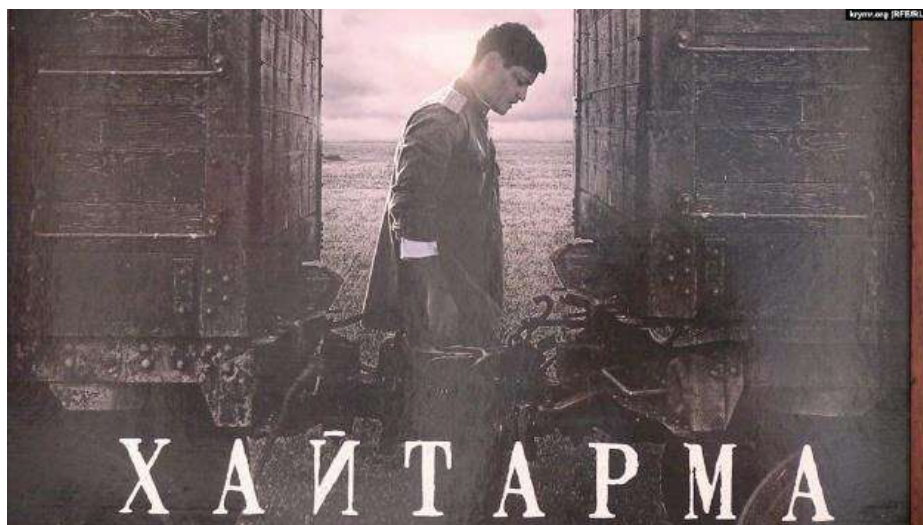

Джерело: <https://avdet.org/wp-content/uploads/2017/05/7.Poezd-smerti2.-1997-g.-r.92h140-h.m.-1024x743.jpg>

5. Як ви вважаєте, чому фільм про депортацію кримських татар називається назвою народного танцю «Хайтарма» (Повернення)?

Художній фільм «Хайтарма» / Україна, 2012, реж.: Ахтем Сеїтаблаєв.

6. Чи дає змогу постер фільму та кадри визначити основний меседж фільму?

<https://www.youtube.com/watch?v=GZvIyGRiaIc>

7. Висловіть своє ставлення до історії Сафіназ Алієвої з Криму, яку вона розповіла у Фейсбук 5 квітня 2021.

Safinaz Alieva

5 квітня о 17:50 · 🌐

Селам алайкум! Хочу поговорити про те, як вчитель в нашій школі займається запалюванням міжнародних відмінностей. Вся наша сім'я обурена тим, що сталося, і ми не збираємося залишати це таким чином. Звертаємося до громадськості і плануємо звернення до відповідних органів, щоб дати це оголошення якомога більше.

Моя донечка Саміра Алієва навчається в ЗОШ с. Дачне (Таракаташ) Судацького району в 4 класі. Деякий час тому всім учням класу подарувала класна вчителька, яка вчитель літератури Руденко Олена Олексіївна, підготувала розповідь про своїх бабусь та дідусів, які пройшли другу світову війну.

Сьогодні, 5 квітня 2021 року, моя донечка розповіла свою історію про нашого дідуса, яку вона підготувала як домашнє завдання. Вона пояснила однокласникам і вчительці, що її прадід воював на фронті, отримав дуже важку травму і повернувся додому. Після повернення сталося, що всіх людей депортували і, разом з усіма людьми, наших бабусь та дідусів теж вигнали з Криму.

Дід прожив в депортації короткий час - лише рік і помер. А бабуся залишилася з п'ятьма дітьми на руках. Вона самотньо виховала їх, відлучила, виховала. Дочка коротко написала про те, скільки років жила бабуся, скільки онуків, правнуків та правнуків вона побачила і ось закінчила свою історію.

Під час своєї розповіді вчителька зупинилася і сказала: "А тепер нехай Саміра закінчить, а я розповім, чому кримських татар вислали". Як тільки моя дочка закінчила розповідь, вчителька звернулася до всього класу з 9 кримчан. Також навчаються татарські діти 7 учнів слов'янської національності, звернувся до дітей з наступним коментарем.

"Я вам зараз скажу, чому вигнали кримських татар. Їх вислали, бо вони зрадники, а їхня зрада була в тому, що вони допомагали німцям, окупантам захопити Крим", - вчителька розповіла всьому класу.

Тому моя донька буквально одразу відчула осудливі погляди своїх однокласників - не кримських татар. Те саме я дізналася від батька у нашому класі, який телефонував моєму чоловікові. Їхня дочка прийшла плакати. Наші діти зазнали психологічної та моральної травми. Кожен батько нашого класу обурений. Вимагаємо притягнути вчителів до відповідальності за такі дії, а Міністерство освіти Криму дати діям вчителя відповідну оцінку.

<https://www.facebook.com/safinaz.alieva/posts/3811807952238378>

ДЕПОРТАЦІЯ ІНШИХ НАРОДІВ КРИМУ

Навіщо Сталіну знадобилося виганяти з Криму абсолютно всіх кримських татар? На перший погляд, депортація стала жорстокою «помстою» за нелояльність до радянської влади в часи окупації.

Але то тільки на перший погляд. Насправді причини глибші.

Комуністичний диктатор переслідував дві мети – прагматичну й амбітну.

Прагматична: перетворити півострів, який є ключовим плацдармом для контролю над Чорним морем і стратегічно важливим шляхом до Середземного моря протоками Босфор і Дарданелли, на **стовідсотково російський** – за складом населення і мовою. Тобто надійний в усіх відношеннях і – найважливіше! – позбавлений симпатій до Туреччини.

(Довідка. За переписом 1959 в Криму мешкали 1 201 500 людей – майже стільки, скільки до війни з Німеччиною. Але тепер росіяни склали вже 71,4 %, українці – 22,3 %, кримські татари – 0 %. Порівняйте зі складом населення 1939 року).

Амбітна мета: довершити історичну справу, розпочату імператрицею Катериною II наприкінці XVIII століття – вона, мовляв, «приєднала» Крим до Росії, а він остаточно утворить з нього питому російську територію.

Річ у тім, що одночасно з планами депортації кримських татар Кремль розробляв заходи з вигнання з півострова й інших народів. Енкаведисти одразу збирали відомості про кількість та місця проживання «спецконтингенту, що підлягав переселенню» за такими-от рубриками: «татари», «німці», «угорці», «румуні», «австріяки». У подальшому цей список розширили. Наприклад, станом на 15 червня 1944-го (тобто за три доби до початку виселення кримських татар) «Сведения о количестве спецконтингента» вже містили, крім згаданих, додаткові рубрики: «казанські татари», «молдавани», «цигани», «грузини», «поляки», «турки», «чехи», «французи», «араби», «лезгини».

Депортація кримських татар справила гнітюче враження на представників інших національностей. Люди відчували, що почалася тотальна зачистка півострова – слід чекати продовження. І невідомо, хто наступний.

«Агентура фіксує, що частина населення м. Карасубазара вірменської і болгарської національності активно готуються до переселення, продають речі й продукти харчування, – доповів у Москву 30 травня генерал НКВС Іван Шередега, начальник Сімферопольського оперативного сектору. – Учитель Шаранець (грек за національністю), висловивши ряд наклепницьких випадів на адресу Червоної армії, торкаючись переселення татар, заявив: «Можуть виселити і греків з Криму».

Той же генерал за кілька днів повідомив: «Лікар Зуйської лікарні Тер-Карапетян (вірменин), який був присутній на доповіді про міжнародне становище, після закінчення її запитав доповідача, чи правдиві розмови населення про те, що незабаром виселятимуть вірмен, отримав негативну відповідь».

Він же, 10 червня: «Голова колгоспу “Кримчак” Дубогризов заявив, що 5 червня 1944 р., будучи на призовному пункті в м. Джанкой, чув заяву співробітниці військкомату групі призовників болгарської, вірменської та грецької національностей, що вас в армію не візьмуть, а відправлять в інше місце».

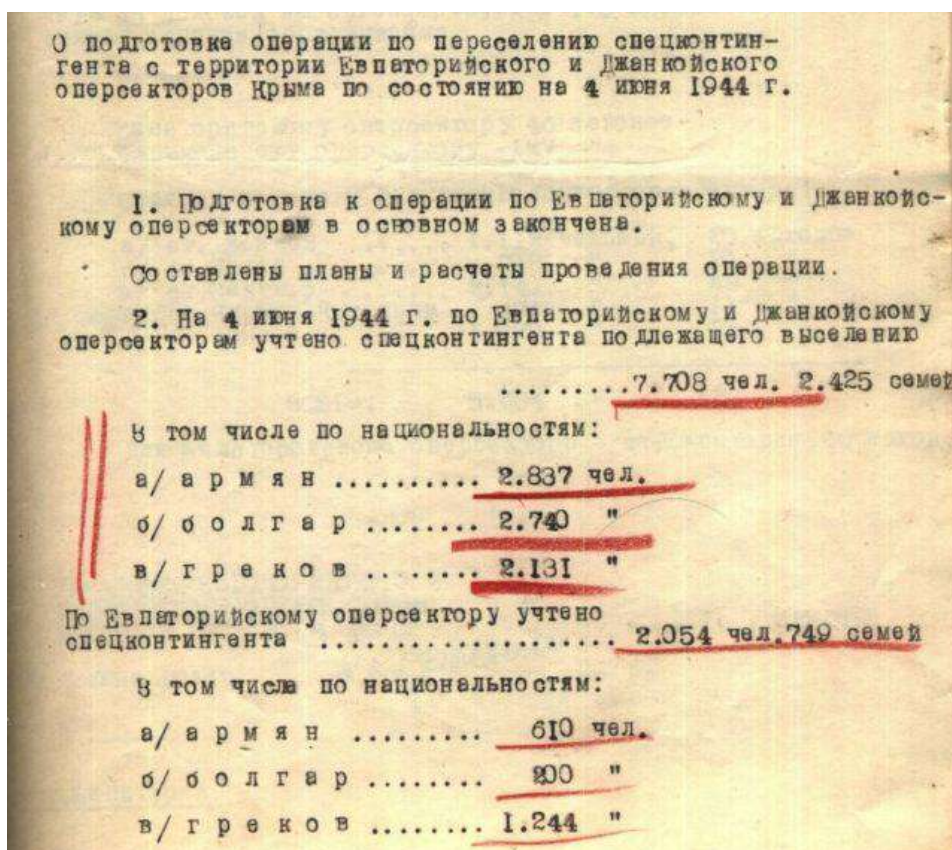
Насправді чутки були правдою.

Вже 29 травня Москва вирішила продовжити депортації. Того дня Л. Берія написав Сталіну листа про доцільність виселення з Криму всіх болгар, греків та вірмен. Свою пропозицію обґрунтував:

- кримські болгары брали участь у заготовці хліба та продуктів для німецької армії, допомагали німцям виявляти червоноармійців, служили в болгарських загонах поліції,
- кримські греки користувалися сприянням окупантів у торгівлі й транспортуванні товарів,
- кримські вірмени організували кілька релігійних громад, які також «займалися організацією серед вірмен торгівлі та дрібної промисловості», а утворені вірменські національні комітети пропагували незалежну Вірменію.

Такого штибу «підстави» для тотальної депортації зайвий раз підтверджують, що справжньою метою Кремля була саме «зачистка» території для майбутнього заселення росіянами.

2 червня 1944 року Сталін підписав постанову Державного комітету оборони № 5984сс про виселення 37 тис. болгар, греків і вірмен до Казахстану й Росії.

<https://www.bbc.com/ukrainian/blog-history-russian-48320663>

Але й цього Москві здалося замало.

15 червня Л. Берія наполіг на депортації мешканців Криму, які є турецькими, грецькими та іранськими підданими. Як обґрунтував? Та взагалі ніяк! «НКВС СРСР вважає небажаним їх залишати в Криму» – от і все.

Але Сталін і не потребував обґрунтування. 24 червня поставив підпис під постановою №6100сс, наказавши переселити цих людей до Узбекистану «на період війни» (насправді вони ніколи не повернуться на півострів).

Другу і третю депортації НКВС провів 27 і 28 червня: 17 ешелонами вивезли 41 854 особи.

Однак депортації очікували й росіяни, які мешкали в Криму.

Наприклад, молодший лейтенант держбезпеки Бичко в рапорті повідомив, що 27 травня в с. Мазанка Зуйського району колгоспниця Валентина Єрохіна так відповіла на запитання про стан справ: «Зараз в нашому селі ходять чутки, що всіх виселятимуть туди ж, куди татар, за те, що наше село не зруйнували німці, оскільки ми, нібито, допомагали їм. Війська Червоної армії тому й не йдуть з нашого села, що вони призначені для виселення. В кожному будинку у нас йде підготовка – сушать сухарі, виробляють самогонку і щодня пиячать».

Але кримські росіяни даремно хвилювалися – ніхто їм не дорікнув ані «Партией истинно-русских людей», ані офіцерською школою РОА, ані газетою «Голос Крыма», ані іншими формами колабораціонізму. В списках «спецконтингенту, що підлягає переселенню» не було рубрики «росіяни».

4 липня Берія у донесенні Сталіну (№ 693/б) підбив загальні підсумки «зачистки» Криму: вивезено 225 009 осіб, серед них **183 155 кримських татар, 12 242 болгар, 15 040 греків, 9 621 вірмен, 1 119 німців, 3 652 іноземці.**

Кримським татарам, грекам, болгарам та вірменам, які служили в Червоній армії, стало відомо про депортацію їхніх родин. Уявіть, що вони при цьому відчули: їм же здавалося, що зі зброєю в руках захищають свої домівки, своїх рідних від німецьких загарбників, а вийшло, що біда надійшла із протилежного боку.

То був наче удар у спину. Фронтовики почали заступатися за родичів.

В листопаді 1944-го на стіл Л. Берії лягла доповідна записка його заступника Василя Чернишова і начальника відділу спецпоселень Михайла Кузнецова. «В НКВС СРСР, – повідомили вони, – надходить значна кількість заяв від офіцерів і бійців Червоної армії, за національністю [...] кримських татар, греків, вірмен і болгар, які клопочуть про звільнення зі спецпоселень своїх родичів-спецпереселенців [...] з Криму. При розгляді цих заяв вважали б за доцільне: встановлювати через командування частини, чи буде заявник залишений на службі в Червоній армії, в разі залишення заявника на службі в Червоній армії і за відсутності компрометуючих матеріалів на його родичів-спецпереселенців (дружину, дітей, батьків, неповнолітніх братів і сестер) звільняти останніх зі спецпоселення, в персональному порядку, без права їх повернення [...] до Криму. Просимо Ваших вказівок».

31 листопада Л. Берія наклав резолюцію: «Переговоріть зі мною». До його кабінету зайшов Чернишов, який того ж дня повідомив Кузнецову: «Тов. Берія згоден, але не застосовувати широкої практики, виключно індивідуально за висновком Відділу спецпоселень НКВС СРСР».

З цього документу варто зробити кілька висновків.

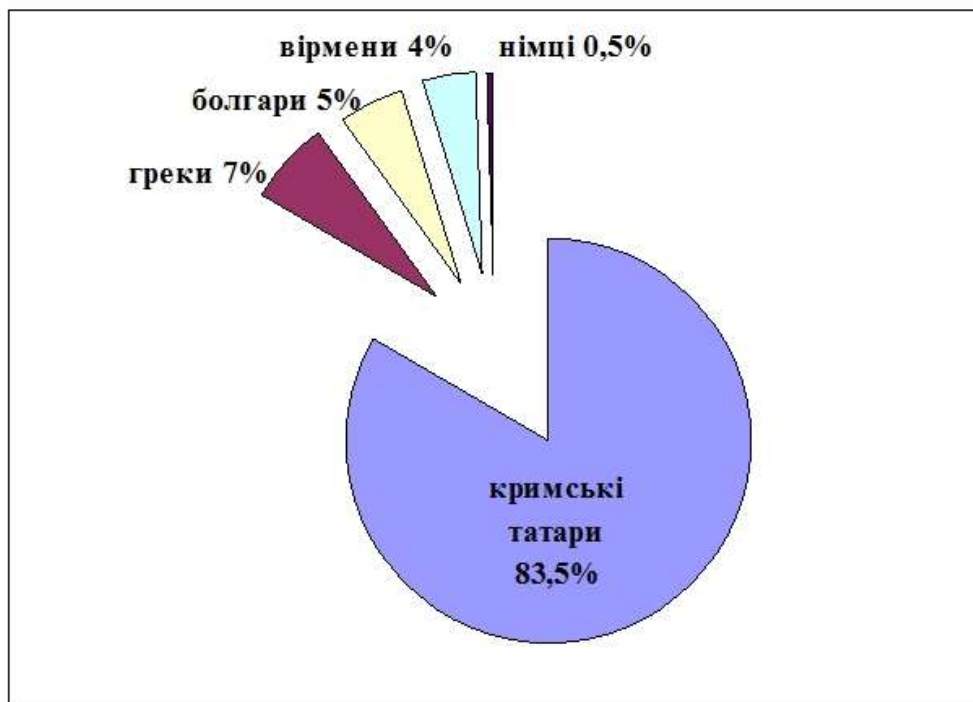
По-перше, навіть за відсутності провини, відпускати людей з заслання вважали небажаним.

По-друге, нечисленних звільнених «спецпереселенців» назад на півострів не пускали (це підтверджує, що справжньою причиною виселення була зовсім не «провина»).

І, власне, по-третє: влада давала собі звіт, що депортувала переважно ні в чому не винних людей.

Натомість вояки Червоної армії, які клопоталися за своїх депортованих родичів, невдовзі й самі перетворилися на вигнанців. Ані їхні ордени і медалі, ані пролита на фронті кров, як з'ясувалося, не були для Кремля доказом відданості СРСР – їм, гарантовано, не зрадникам і не колабораціоністам, заборонили повернутися додому і забрати туди свою виселену сім'ю. Більше того, фронтовиків фактично прирівняли до «дезертирів і зрадників», змусивши їхати на чужину, де вони одержали той самий статус «спецпереселенців». Їхні бойові заслуги виявилися нічого не вартими...

Проект відповідної директиви НКВС датований 20 липня 1945-го, а сама директива введена в дію 22 серпня під № 140. Її назва: «О порядке направления на жительство демобилизуемых из Красной армии военнослужащих сержантского и рядового состава по национальности: [...] крымских татар, крымских болгар, греков и армян». Директива вимагала «заборонити направлення на проживання [...] кримських татар, кримських болгар, греків і вірмен – на територію колишньої Кримської АРСР. Військовослужбовців зазначених національностей, після демобілізації з Червоної армії, направляти до місця розселення їхніх сімей або родичів. За відсутності відомостей про місцезнаходження сімей демобілізованих направляти: кримських болгар, греків і вірмен – в м. Свердловськ, кримських татар – в м. Ташкент. Демобілізованих з Червоної армії військовослужбовців, які прибули самовільно в місце колишнього проживання, негайно направляти до місця поселення їхніх сімей або родичів».

*Національний склад депортованих в 1944 р.
<http://prosvit.in.ua/history/the-right-home-crimea-1944.html>*

Скільки демобілізованих вояків-кримчан стали «спецпереселенцями» в 1945-му та наступних роках? «Довідка про наявність та рух виселенців (на 1.10.1948)» під грифом «цілком таємно», підписана 14 січня 1949-го начальником відділу спецпоселень МВС СРСР полковником В. Шияном, свідчить, що протягом трьох років – з серпня 1945-го по вересень 1948-го – на спецпоселення «прибуло додатково» (йдеться про мешканців Криму) 7219 осіб. Цими додатковими поселенцями, очевидно, й були колишні фронтовики.

Завдання і питання учням до теми «Депортація інших народів Криму»

1. Чи дає зміст есе відповідь на поставлене на його початку запитання «Навіщо Сталіну знадобилося виганяти з Криму абсолютно всіх кримських татар»?
2. Як в есе характеризується моральний стан інших народів Криму після депортації кримських татар?
3. Як ставилась влада до «невинних», які прагнули повернутись на малу батьківщину?
4. Яке ставлення було бійців і офіцерів Червоної армії до того, що їх рідних депортували і яке ставлення радянської влади було до військових, родичів яких депортували?

Робота з джерелами інформації

1. Прочитайте уривок зі спогадів колишнього рядового 222-го окремого стрілецького батальйону 25-ї стрілецької бригади військ НКВС А. Л. Весніна, який в травні 1944 року брав участь у депортації кримських татар з с. Ойсул, а через місяць, у червні 1944 року – болгар з с. Марфівка Керченського району.

«...операція в масштабах Криму була підготовлена блискуче. Заздалегідь солдати оселилися в окрузі сіл, потім до прилеглої станції підганялися готові до відправлення товарні вагони, і тільки до призначеного часу починалася операція.

У ніч на 24 червня з бойовим спорядженням солдати вийшли з Керчі і до ранку підійшли до Марфівці. «Жителям села ми повинні були сказати, що прибули допомагати косити сіно. А коли в село в'їдуть автомашини, за сигналом ракети мала розпочатися операція. Як і раніше, розподілені були ділянки».

Часто солдати оголошували між собою змагання: хто раніше завершить «роботу» на своїй ділянці. Люди при цьому металися, хапали непотрібні речі, а їх квапили і підштовхували прикладами до висновку. Після виселення солдати чули «рев негодований, непоеной худоби, і ніхто не знав, що з нею робити».

<http://ddncrimea.ru/deportatsiya-krymskih-bolgar-i-eyo-posledstviya/>

Запитання

2. Як характеризує бійців Червоної армії їхня поведінка під час операції по депортації болгар?
3. Як ви розумієте вжитий вислів «операція в масштабах Криму була підготовлена блискуче».
4. Чому більшість вірмен, болгар і греків виселяли не до Узбекистану, як кримських татар, а до РРФСР? Це Марійська АРСР (нині Республіка Марій Ел), Кіровська область, Молотовська (зараз Пермський край), Свердловська область і Башкирська АРСР (тепер Башкортостан), невелика група відправлена до Кемеровської області, майже до південного Сибіру.

2. Прочитайте і прокоментуйте уривок статті «Депортація кримських болгар та її наслідки».

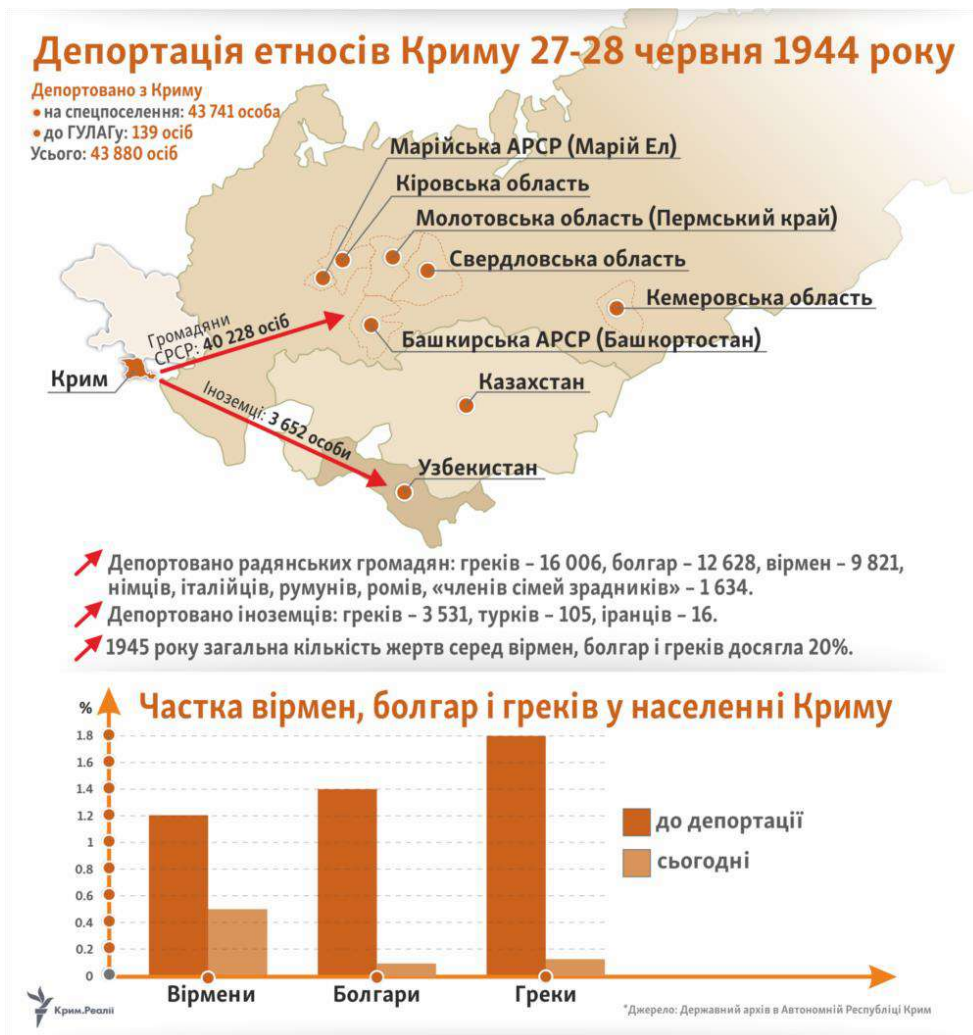
<http://ddncrimea.ru/deportatsiya-krymskih-bolgar-i-eyo-posledstviya/>

«У місяцях депортації болгар, як могли, зберігали рідну мову, однак на людях намагалися розмовляти по-російськи. Кожен спецпереселенець щомісяця повинен був відзначатися у коменданта, без його дозволу не можна було навіть виїхати зі свого

населеного пункту в райцентр. Це розцінювалося як втечу і каралося тюремним строком до 20 років. Болгаркам-«спецпоселенкам» при укладенні шлюбу не дозволяли змінювати прізвище. Так мати Ірини Нечаєвої (м. Сімферополь) не змінила своє прізвище на прізвище чоловіка білоруса за національністю. Але правило це діяло і у випадках, якщо болгарки виходили заміж за співвітчизників. Марія Перонко так і залишилася зі своїм дівочим прізвищем (її чоловік – болгарин, Трохим Москот), і Анна Попучієва (покійний чоловік – Іван Тричов)».

Запитання

1. Чому влада, на вашу думку, забороняла змінювати прізвище при одруженні?
2. Розгляньте подану інфографіку. Зробіть 3 висновки, що стосуються кількісних показників депортації, місць розселення, демографічних змін у населенні Криму сьогодні.

<https://ua.krymr.com/a/28576883.html>

3. Журналіст та історик Сергій Громенко в інтерв'ю «Політика депортації: за що вірмен, болгар і греків виселяли з Криму» висловив думку щодо причин депортації. Чи погоджуєтесь ви з ним?

<https://ua.krymr.com/a/polityka-deportatsii-za-shcho-vmen-hrekiv-i-bolhar-vyselialy-z-krymu/28582230.html>

«Болгарія на той момент була офіційним союзником нацистської Німеччини. І кримські болгари рано чи пізно потрапили б у м'ясорубку точно так само, як кримські німці й італійці – просто тому, що їхня держава була союзна Гітлеру. З вірменами і греками ситуація складніша, але потрібно розуміти, що з висоти кремлівських веж різниці особливої немає. Якщо ухвалене рішення, щоб на прикордонних територіях ніхто, окрім росіян і українців, не жив, то виселяють усіх без розбору. З цієї точки зору зачистка Криму може бути квінтесенцією всієї політики Радянського Союзу щодо депортацій».

Які доповнення ви можете зробити до висловленої думки?

4. Як характеризує радянську владу з моральної сторони уривок з документу? Чи вказані в документі факти ви вважаєте правдивими?

«Подання наркома внутрішніх справ СРСР Л. Берії Голові ДКО Й. Сталіну про нагородження учасників операції по виселенню кримських татар та представників інших національностей з території Криму» м. Москва 5 липня 1944 р. Цілком таємно.

«На виконання Вашої вказівки НКВС-НКДБ СРСР в період з квітня по липень місяць ц.р. була проведена очистка території Криму від антирадянських, шпигунських елементів, а також виселені в східні райони Радянського Союзу кримські татари, болгари, греки, вірмени та особи іноземного підданства.

У результаті цих заходів:

а) вилучено антирадянського елемента 7 833 чол.

в тому числі шпигунів 998 чол.

б) виселено спецконтингенту 225 009 чол.

в) вилучено нелегальної зброї, що зберігалася

у населення 15 990 од.

в тому числі кулеметів 716 од.

г) боєпатронів 5 млн. шт.

В операції по Криму брало участь 23000 бійців і офіцерів військ НКВС і до 9000 чол. оперативного складу органів НКВС -НКДБ.

НКВС -СРСР піднімає клопотання про нагородження орденами і медалями працівників НКВС -НКДБ, генералів, офіцерів і бійців військ НКВС, які особливо відзначилися під час проведення цієї операції, а також групи працівників НКПС, що забезпечили перевезення спецконтингенту»

5. Чи погоджуєтесь ви з думкою автора есе висловлені на сайті BBC в матеріалі «Блог історика: як Сталін робив Крим російським»

<https://www.bbc.com/ukrainian/blog-history-48264794>

«На мій погляд, Сталін прагнув довершити справу, розпочату імператрицею Катериною II ще в кінці XVIII століття: вона "приєднала" Крим, а він остаточно перетворює його в російську територію– і за складом населення, і за мовою